

Siyer Çevresini Tasvir Meselesi

KASIM ŞULUL

PROF. DR.

HARRAN Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

İbn Haldûn, bir olayın meydana geldiği çevre ve koşullarla birlikte kaydedilmesi gerektiğine, tarihte yöntem meselesi zaviyesinden dikkat çekmiş ve bu meseleye büyük ehemmiyet vermiştir.

Siyer olayları, -ilmî manada- bilinen bir çevrede meydana gelmiştir. Siyer çevresinin ilmî kıstaslarla vesika ve verilere dayalı olarak tespit ve tasviri; siyer tetkiklerinde önemli bir konu ve vasıta. Siyer çevresini tasvir problemi; insan-çevre ilişkisinin mahiyeti meselesiyle de yakından alakalıdır. Bu makalede; siyer olaylarının meydana geldiği çevreyi tasvir meselesi ve tasvir tarzlarıyla ilgili bazı tahlil, tetkik ve mülâhazalar ele alınmış; Kur'ân-ı Kerim, Cahiliye devrini tasvir konusunda önemli kaynaklardan birisi olan Cahiliye şiiri ve İslâm kaynaklarının siyer çevresini tasvir tarzlarına değinilmiş ve bu kaynaklardan bazı örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Siyer, Hz. Muhammed (sas), Sahabe, beşerî coğrafya, fizikî coğrafya, Cahiliye, Mekârim-i Ahlak, Arabistan, Araçlar.

Summary

Problem of Describing The Environment in which Sira Events Take Place

In this article, some considerations about the issue of describing the environment and the ways in which the events of the sira took place were analyzed in the form of analyzes and examinations.

Again, fact that the events of the sira took place in the well-known environment, importance of the determination and the representation of sira based on the scientific criteria and documents in siyar research and the way of describing the surroundings of sira can be grouped into three categories are focused on. In this context, human environment relation is mentioned. Ibn Khaldun emphasized that events should be recorded with the environment

And circumstances which they take place and in history, attention was paid to the issue of method and its importance was attached to this issue.

The way of describing the sira environment in the Islamic sources, especially the Qur'an, has been emphasized and examples from them have been given. Examples from the poetry of the jāhiliyya, one of important sources of describing the jāhiliyya era, are given.

Keywords

Sira, Muhammad Prophet, Companions, Human Environment, Geographical Environment, Jahiliyyah, Goodmorals, Arabia, Arabs.

Giriş

“*A*llah, risâletini kime/nereye vereceğini en iyi bilendir”^[1] meâlindeki ayet, İslam için seçilen ilk çevrenin tesadüfî bir tercih olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle İslam uleması, İslâm’ın ortaya çıktığı çevrenin coğrafi, beşerî, dinî, iktisadi, dil, tarih, kültür vb. bakımlardan yapısını belirlemeye baştan itibaren ihtimam göstermiştir. Böylece Siyer’in yaşandığı çevrenin *ilmî manada* bilinmesi/tanınması sağlanmıştır.

Siyer çevresini tasvir meselesine geçmeden önce bazı mukaddimelere yer verilmelidir:

İlki, Siyer çevresi kavramıyla; Hz. Peygamber dönemi olaylarının meydana geldiği muhiti ve coğrafi, beşerî, sosyal, dinî, siyasî, iktisadî, ticarî ve kültürel yapısını kastediyoruz.

Bir diğeri, Peygamber ve çevre: “Nuh: ‘Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!’ ‘Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör insanlar doğururlar/yetiştirirler’ dedi”^[2] mealindeki ayet-i kerime çevrenin, insan şahsiyetinin oluşumunda ne denli etkili olduğuna işaret etmektedir.^[3] “İnsana

[1] el-En’âm, 6/124.

[2] Nuh, 71/26-27.

[3] *Kur’ân-ı Kerim*’de ve çeşitli hadislerde insanın bu dünyaya selim bir fitratla geldiği, kalıtım yoluyla ebeveyninin sadece biyolojik özelliklerini aldığı, sosyal hayatta elde ettiği kazanımların kendisine kalıtım yoluyla geçmediğine işaret edilir [el-Arâf 7/172-173; er-Rûm 30/30; عُلِّمْنَا مَرْئُومًا : بُولَدُ عَلَى الْفَطْرَةِ : Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi’*, XI, 119, Hadîs no (H.N): 20087. Ehl-i Sünnet düşüncesine göre insanda, iki çeşit fiil meydana gelmektedir: Birincisi, zorunlu fiiller olup, bunlar; Allah’ın irade ettiği anne babadan, irade ettiği zamanda, dilediği şekilde yaratması, insanın ruhî, bedenî organlarının işleyişi ve genelde kâinatın, özelde dünyanın adeta bir mesken mahiyetinde yaratılıp insanın istifadesine sunulması gibi sayısız fiillerdir. İkincisi ise insan iradesine bağlı fiillerdir. Bunlar Allah’ın insana verdiği beden ve uzuvlardan diğer nimetlere kadar insanın onları dilediği gibi kullanmasıdır. İnsan irade-

bilmediklerini öğretti”,^[4] “Siz, hiçbir şey bilmez iken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı”^[5] ve “İlim, öğrenmekle elde edilir”^[6] mealindeki ayet ve hadislere istinaden İbn Haldûn, dünyaya bilgisiz gelen insanın öğrenerek bilgili hale geldiğini belirtir.^[7] Ona göre insan şahsiyeti; her bireye çeşitli düzeylerde bahşedilen maddî-manevî yetenekler bütünüdürünün tevarüs ettiği bir kalıtım, tabiat ve mizacının eseri değil, yetiştiği çevrenin, sonradan elde ettiği kazanım, alışkanlık ve tercihlerinin ürünüdür.^[8] Medenî/içtimâî bir varlık olarak insan, yapısı itibariyle çevresiyle çok yönlü bir etkileşim hâlinindedir.

Bu durumun peygamberler için geçerli olup olmadığı veya ne kadar geçerli olduğu ayrı bir bahis konusudur. Peygamberlerin ilâhî gözetim ve terbiyeye mazhar oldukları aşikârdır. Nitekim; “*Muhakkak sen, bizim inayetimiz/gözetimimiz altındasın*”, “*Sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın*”^[9], “*Sen, elbette yüce bir ahlâk üzeresin*”^[10] ve benzeri ayetlerde bu hakikate işaret edilmektedir.^[11] Hz. Peygamber (as) kendisiyle ilgili olarak: “*Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi de güzel yaptı*” buyurmuştur.^[12]

Son olarak da Câhiliyye kelimesi, “cehl” (الجهل) mastarından türetilmiştir. Cüveynî’ye göre *cehl*; *bir şeyi gerçekte olduğundan farklı bilmektir*.^[13] *Cehl*’in zıddı ise *ilim* ve *hilim*’dir.^[14]

sini yansıtan fiillerde isteyen insandır; ama o fiilleri yaratan yine Allah’tır. Dileyen insan olduğu için tercihlerinden sorumludur.

[4] el-Alak, 96/1-5.

[5] en-Nahl, 16/78.

[6] Zührey b. Harb (ö. 234/848), *Kitâbü’l-İlm*, thk. ve çev. Salih Tuğ, İstanbul 1984, s. 161,178.

[7] İbn Haldûn (ö. 808/1405), *el-İber*, thk. Halil Şehade, Beyrut 1408/1988, I, 597.

[8] bkz. İbn Haldûn, I,134,410.

[9] el-Hac, 22/67.

[10] el-Kalem, 68/4.

[11] et-Tûr, 52/48.

[12] Demîrî (ö. 808/1405), *en-Necmü’l-Vehhâc fî Şerhi’l-Minhâc*, nşr. Dârü’l-Minhâc, Cidde 1425/2004, VIII, 308; Münâvî (ö. 1031/1622), *Fezû’l-Kadîr Şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr*, nşr. Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, Mısır 1356, 1. Baskı, I, 224, H.N. 1262.

[13] İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî(ö. 478/1085), *Metnü’l-Varakât fî Usûli’l-Fıkh*: ekinde Şerefuddîn e-Şâfiî; Nazmü’l-Varakât, Riyad 1417/1996, s. 8; Celâleddîn Mahallî (ö. 864/1459), *Şerhü’l-Varakât fî Usûli’l-Fıkh*, thk. Hüsâmeddîn b. Musâ ‘Afâne, nşr. Cami’etü’l-Kudüs, Filistin 1420/1999, 1. Baskı, s. 80.

[14] Ferâhidî, *Kitâbü’l-Ayn*, III, 390 “جهل” md.; İbn Hibbân, *Ravzatü’l-Ukalâ ve Nüzhetü’l-Fuzalâ*, thk. Muhyiddin Abdülhamîd ve arkadaşları., nşr. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1397/1977, s. 208-211.

Nitekim meşhur muallaka şairlerinden Amr b. Külsûm,^[15] Başşehri Hîre olan ve III-VII. yüzyıllar arasında Irak'ta hüküm süren Lahmî Devleti'nin hükümdarı Amr b. Hind'i tehdit gayesiyle söylediği aşağıdaki beyitlerde cehli zikredilen manada kullanmıştır:

فَنَجْهَلَ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِيْنَا أَلَا لَا يَجْهَلْنَ أَحَدٌ عَلَيْنَا
تُطِيعُ بَنَا الْوُشَاةِ وَتَزْدَرِينَا بَأَيِّ مَشِيئَةٍ عَمْرُو بْنُ هِنْدٍ

*Hele biri kalkıp da bize karşı cahillik etmeye görsün!
O zaman biz cehalette bütün cahillerden baskın çıkarız.*

*Neyine güveniyorsun ey Amr b. Hind?
Muhbirlere uyup bizi hafife mi alıyorsun?^[16]*

Kur'ân-ı Kerim'de dört defa zikredilen^[17] “cahiliye” (جاهلية) kelimesi, ism-i fâil olan “cahil” (جاهل) sözcüğüne şeddeli yâ (ي) ve tâ-i merbûta (ة) eklenmesi sonucu elde edilmiş sinâî bir mastardır; fakat sözcük mastar manasını ifade etmekten ziyade bir döneme isim olmuştur. Bu isimlendirme İslâm'la birlikte ortaya çıkmış olup özellikle *Arapların İslâm öncesi dönemdeki inanç, tutum ve davranışlarını* İslami devirden ayırmak için kullanılmıştır.

Bir İslâmî kavram olarak Cahiliye; pagan/müşrik, Mecusi ve Ehl-i Kitap gibi bütün inanç grupları arasında cehaletin ve şirkin ortaya çıkıp yaygınlaştığı Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Peygamber (a.s.) arasındaki fetret dönemine isim olmuştur.^[18]

[15] Cähiliye devri şairlerinden Amr, Irak topraklarında bulunan Tağlib kabilesinin Cüşem kolunun reisidir. Babası Arapların tanınmış süvarilerinden Külsûm b. Mâlik, annesi Arap şairlerinden Mühelhil b. Rebî'a'nın kızı Leylâ'dır. Muallaka şairi Amr, Arap Yarımadası, Şam, Irak ve Necid'de bulunmuştur. Gezip dolaştığı bölgelerde gösterdiği cesaret ve kahramanlıklarla tanındı. Bu sebeple, “Amr b. Külsûm'dan daha atılgan” sözü Araplar arasında darb-ı mesel haline gelmiştir. Son derecede gururlu olan Amr, Hîre Hükümdarı Amr b. Hind'i ortadan kaldırmıştır (Muharrem Çelebi, “Amr b. Külsûm”, DİA, III, 85).

[16] İbn Ebi'l-Hattâb el-Kureşî (ö. 170/786), *Cemheretü Eş âri'l-Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâdi, nşr. Nahdatü Mısır, s. 87,300; Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzanî (ö. 486/1093), Şerhü'l-Muallakât es-Seb'a, nşr. Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2002, s. 226.

[17] Âl-i İmrân 3/154; el-Mâide 5/50; el-Ahzâb 33/33; el-Fetih 48/26.

[18] İbn Düreyd (ö. 321/933), *Cemheretü'l-Lüğa*, thk. Remzi Münîr Balebekki, nşr. Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1987, 1. Baskı, I,494 “جهل” md.; Ahmed b. İsmail el-Kurânî (ö. 893/1487), *el-Keşerü'l-Cârî ilâ Riyâz Ehâdisi'l-Buhârî*, Ahmed İzzo İnayet, Dâr lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1429/2008, VII,40, Rivâyet No: 3830; Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemü'l-Lüğati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra*, nşr. Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008, 1. Baskı, I,414 “جهل” md.

Bazı âlimler; Hz. Peygamber'in (a.s.) bi'seti (610) veya Mekke'nin fethiyle (8/630) sona eren Cahiliye devrini, el-Ahzâb Suresi'nin 33. ayetindeki "İlk Cahiliye" (الْمَجَاهِلِيَّةُ الْأُولَى) tabirinden hareketle iki döneme ayırmışlardır. Bu ayrımı benimseyenler, **İlk Cahiliye**'nin; Âdem-Nuh, Âdem-İbrahim, Nuh- İdris, Nuh- İbrahim, Davud-Süleyman veya Musa- İsa arasında geçen dönemlere karşılık geldiğini ileri sürmüşler, **İkinci Cahiliye** (الْمَجَاهِلِيَّةُ الْأُخْرَى) devrinden kastın ise Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Muhammed (a.s.) arasında geçen dönem olduğunu ifade etmişlerdir.^[19]

Cahiliye kavramı, İslâm öncesi ve İslâm'ın doğduğu dönemdeki Arapların, din ve toplum hayatının şirk, putperestlik gibi bâtil inançlarını, kan davası gibi âdet ve geleneklerini, kabilecilik, asabiyet/ırkçılık gibi sosyal bağlarını, örgütlenme biçimlerini ve faiz gibi ekonomik uygulamalarını ifade eder.^[20] Öte yandan Câhiliye kavramı, bu devirde yaşayan Arapların medeniyetten, ahlaktan, erdemden, insanî hasletlerden, beşerî toplumsal örgütlenme biçimlerinden, yerleşik hayattan ve niteliklerinden, çeşitli dinlere mensup oluşlarından, geniş Arabistan coğrafyasındaki çeşitli siyasî organizasyonlarından, edebî zevklerden, ticaret gibi medenî faaliyetlerden mahrum olduklarını ifade etmez.

Yüzlerce şehir, *Esvâkü'l-Arap* denilen ticari faaliyetler, zengin kelime dağarcığına sahip bir dil ve *muallakât* denilen insanlık tarihinin seçkin şiir koleksiyonları, hitabeler ve meseller gibi fikrî-edebî faaliyetler; İslâm öncesi dönemde Arapların medenî hayattan tamamen de yoksun olmadıklarının işaretleridir. Bunun izlerini Yemen'den, Medâinu Sâlih'e kadar Arabistan'da tarihin çeşitli devirlerine görmek mümkündür.

Siyer Çevresini Tasvir Tarzları

En bilindik tanımıyla *ilim*, "bir şeyi gerçekte ne ise/nasıl ise öyle bilmek"^[21] ise siyer olaylarının meydana geldiği çevre; vesika ve verilere dayalı olarak tasvir edilmelidir. Zira aksi bir yaklaşım ilmî değildir.

İslâm'ın ilk kuşaklarına mensup hadis, siyer-megâzî, ensâb, tabakât, ahbâr ve tarih uleması, siyer olaylarının yaşandığı dönem ve çevreyle ilgili

[19] Bkz. İbn Sa'd, VIII, 198-199; Tâceddîn el-Fâkihî (ö. 734/1333), *Riyâzü'l-Efhâm fî Şerh 'Umde-ti'l-Ahkâm*, thk. Nureddîn Tâlib, nşr. Dârü'n-Nevâdir, Suriye 1431/2010, 1. Baskı, II, 311; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 520.

[20] Kâdî İyâz (ö. 544/1149), *Meşârikü'l-Envâr alâ Sahîhi'l-Asâr*, nşr. el-Mektebetü'l-Atîfe ve Dâru't-Türâs, II, 162; Muhammed b. Fütûh el-Mayurki el-Humeydî (ö. 488/1095), *Tefsîr Garîb mâ fi's-Sahîheyn el-Buhârî ve Müslim*, thk. Zübeyde Muhammed Said Abdülaziz, nşr. Mektebetü's-Sünne, Kahire 1415/1995, s. 201, 377, 494. Ayrıca bkz. T. Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, VIII. bölüm: "Câhiliye ve İslâm" başlığı.

[21] Bakillânî, *Kitâbü't-Temhîd*, s. 6.

bilgileri, belli ilke ve yöntemler çerçevesinde vakıa mutabık bir tarzda mübalağadan uzak ve yanlış genellemelerden kaçınarak tespite gayret etmiş; kapsamlı, yetkin ve belîğ üsluplarla kayda geçirmeye çalışmıştır.

İbn Haldûn, tarihî olayların meydana geldiği çevrenin koşullarıyla birlikte kaydedilmesi gerektiğine yöntem meselesi zaviyesinden dikkat çekmiş ve bu meseleye büyük önem atfetmiştir. O, tarihçileri, tarihî haberleri ele alış tarzları bakımından beşe ayırmıştır:

1- Geçmişe ait haberleri kapsamlı bir şekilde bir araya getirip kitaplaştıran; İbn İshâk, Hişâm el-Kelbî, Vâkıdî, Seyf b. Ömer, İbn Habîb, Taberî ve Mes'ûdî gibi büyük Müslüman tarihçilerin önemli özelliklerinden birisi, olayları meydana geldikleri çevre ve koşullarla birlikte kaydetmeleridir.

2- Olayları meydana geldikleri çevreden soyutlayarak kaydeden tarihçiler. Onlar, böylece tarihî olayları tetkikte esas alınacak temel unsurların göz ardı edilmesine neden olmuşlardır. Bu grupta yer alan tarihçiler, söz konusu olayları, temelleri bilinmeden ve özelliklerini dikkate almadan, eskilerin zikrettiği şekliyle tarihî malzemeyi soyut bir haber olarak tekrarlamışlardır. Yeni nesillerin bu olayların hakikatini anlamak için ihtiyaç duyacağı, o olayların vuku bulduğu şartlarla ilgili bilgilere yer vermemişlerdir. Yine bu tarz bir anlayışla eser yazan tarihçiler, bir devletten bahsettiklerinde, onunla ilgili haberleri sanki bir ipliğe dizilmiş inciler gibi sıralamakla yetinmişler, yazdıkları haberlerin konusunu teşkil eden olayların başlangıçları, sebepleri ve hedefleriyle ilgili hiçbir şey söylememişlerdir. Bu yüzden o haberleri okuyan kişi, olayların hakikatini anlamakta ve/veya bu olaylar arasında bağlantı kurmakta ihtiyaç duyacağı, başlangıcından sonuna kadar her aşamada olayların arka arkaya geliş sebeplerini bulamaz.

3- Tarihle ilgili doğru verileri, yanlış haberlerle karıştıranlar.

4- Sadece kendi yaşadığı dönemi ve bölgesiyle ilgili haberleri toplayanlar.

5- Haberleri aşırı derecede kısaltarak nakledenler.^[22]

Siyer çevresini tasvir tarzları iki şekilde karşımıza çıkabilir:

Birincisi: Vesika ve kaynaklar çerçevesinde hakikat-i hâle uygun ve ilmî yöntemlerle tasvir edilmesi.

İkincisi: İlmî kıstas, veri ve vesikalara aykırı bir şekilde tasvir edilmesi. Bu da iki şekilde tezahür edebilir:

Birincisi: Bir verinin kapsam, yaygınlık, nitelik, sebep ve sonuçlarını tetkik etmeden yanlış genellemelerle siyer çevresinin tasvir edilmesi.

[22] Bkz. İbn Haldûn, I,7.

İkincisi: Hz. Peygamber'i (a.s.) ve tebliğini yüceltmek gayesiyle siyer çevresinin ve tarihî arka planının kötülenmesi. Bu tasvir tarzı; Hz. Peygamber (a.s.), İslâm ve sahabe konusunda kafa karışıklığı meydana getirmenin bir aracıdır.

Siyer çevresinin 2. maddeye ve onun tezahür biçimlerine göre tasvir edilmesi birçok bakımdan kabul edilemez:

a) Böyle tasvir tarzı, beşeriyetin mecrasını tevhid, mekârim-i ahlâk, salih amel, adalet, merhamet, medeniyet, ümran ve ilim gibi ulvî hedeflere çeviren nitelikli ve erdemli sahâbe kuşağının orijinini/evveliyatını/hammaddesini izah edemez.

b) Hadislerde kötü bir çevrede yetişmenin insan üzerinde olumsuz tesirleri olduğuna işaret edilmiştir.^[23]

c) Beşinci tasvir tarzı; “Allah, risâletini kime/nereye vereceğini en iyi bilendir”^[24] mealindeki ayete aykırıdır. Ayet-i kerime zarf ve mazruf ilişkisine işaret etmektedir. Risâleti kıyamete kadar bütün zamanlar ve mekânlar için geçerli olan son peygamber Hz. Muhammed'in (a.s.) Arap Yarımada'sında; Mekke'de ve Kureş arasında zuhur etmesi bir tesadüf değildir.

d) Afifüddin Ebû Bekir b. Abdirrahmân es-Sûfî'ye göre “kıymetli bir şey için değersiz bir şeyden üstündür denilirse, o şeyin değeri düşürülmüş olur”.^[25] Örneğin inci, çakıl taşından kıymetlidir, dolunay, Süha'dan parlaktır veya kılıç, asadan daha keskindir denilmez. Böyle denilirse zikredilen şeylerin değeri düşürülmüş olur. Zira değersiz bir şeye nispetle değer kazanan şey, değerli değildir.^[26]

e) Hz. Peygamber (a.s.) ve tebliği, başkasına nispeten göreceli olarak üstün değildir. Bizzat kendisi mekârim-i ahlâk diye ifade edilen güzel ahlakî hasletlere sahiptir ve tebliğ ettiği din her bakımdan ulvidir. “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”^[27]“(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak

[23] Hz. Peygamber (a.s.) “*Hadrâü'd-dimen'den sakın!*” buyurdıklarında sahâbiler: “*Hadrâü'd-dimen nedir ey Allah'ın Resûlü*” diye sordular. Hz. Peygamber (a.s.): “*Kötü çevrede yetişen güzel kadın*” diye cevap verdi [Kudâî (ö. 454/1062), *Müsnedü'ş-Şihâb*, thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Selefi, nşr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1986, II,96]. Aynı şey hadisin manayı muhâlifıyla erkekler için de geçerlidir. Bu hadis belirtilen ve kötü bir çevrede yetişen insanları toplum dışına itmek anlamına gelmez. Bilakis olumsuz bir durumun, birtakım tedbirlerle giderilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

[24] el-En'âm 6/124.

[25] Bkz. İbnü'l-Fuvatî (ö. 723/1323), *Mu'cemü'l-Udebâ fî Mu'cemi'l-Elkâb*, thk. Muhammed el-Kazım, İran 1416, I. baskı, I,435.

[26] İbnHişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-E ârib*, thk. Mâzin el-Mübârek – Muhammed Ali Hamdullah, nşr. Dârü'l-Fikr, Dımaşk 1985, 6. Baskı, s. 709.

[27] el-Mâide 5/3.

gönderdik”.^[28] “*Sen, Rabbine davet et. Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın.*”^[29] “*Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*”^[30] Zikredilen âyetler ve “güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”^[31] mealindeki hadis-i şerif aynı hakikate işaret eder.

f) İslâm’ın ortaya çıktığı çevrede güzel ahlaki seciyeler yaygındı. Hz. Peygamber (a.s.), söz konusu güzel ahlaki seciyeleri tamamlamak ve onları tevhid ile irtibatlandırmak için gönderilmiştir. İslâm, ahiret inancısıyla erdemli davranışları dünyevî beklentiler için yapılmaktan kurtarmış ve Allah rızasını kazanmak gibi ulvî bir gayeye yönlendirmiştir. Eğer İslâm’ın zuhur ettiği çevrede güzel ahlaklar yaygın olmasaydı “güzel ahlakı tamamlamak” değil, “güzel ahlakı öğretmek için gönderildim” denilmesi gerekirdi.^[32]

Cahiliye devri Arapları güzel ahlakları yüceltiyordu ve onları hayat tarzı edinenler az değildi. Bir kişide mürüvveti^[33] oluşturan doğruluk,^[34] ahde vefa,^[35] cesaret, şeref, haysiyet, izzet,^[36] mazluma yardım, iffet gibi konularda gayret sahibi olmak,^[37] ulvî değerler uğruna ölmekten korkmamak; hatta

[28] el-Enbiyâ 21/107.

[29] el-Hac 22/67.

[30] el-Kalem 68/3-4.

[31] Bu hadisin farkı rivayet şekilleri için bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (*el-Fezâil* : VI, 324, hadîs no: 31773).

Hz. Peygamber’in (a.s.) ahlak ile ilgili bazı beyanâtı için bkz. Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), *Nevâdirü’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyre, nşr. Dârü’l-Cil – Beyrut, II,311-316.

[32] Zürkânî (ö. 1122/1710), Şerhü’l-Muvatta’ (Ebhecü’l-Mesâlikbi Şerhi Muvatta’i’l-İmâm Mâlik), thk. Taha Abdurraûf Sa’d, Kahire 1424/2003, IV,404.

[33] Bkz. İbn Kuteybe (ö. 276/889), ‘*Uyûnü’l-Ahbâr*, nşr. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1418, I,325 vd.

[34] Muallaka şairi Zühre b. Ebî Sülmâ el-Müzenî:

*İnsanlığın yarısı dil, yarısı da kalptir,
geri kalan et ve kandır*

Yine muallaka şairlerinden Amr b. Külsüm b. Mâlik (ö. M. 584 veya 600): “*Mekârim-i ahlakı doğru babalardan tevarüs ettik (yani bunlar köklü geleneklerimizdir). Ölünce de onları çocuklarımızı miras bırakacağız*”

[35] Zühre b. Ebî Sülmâ bir başka beytinde;

*Ahdini yerine getiren kınanmaz
Allah tarafından kalbi hayra yönlendirilmiş olan gizlenmez.”*

[36] Örneğin muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. M. 614 -?) izzet konusunda şöyle demektedir:

*Zilletle olacaksa hayat suyu dahi olsa onu bana içirme.
İzzetle olacaksa zehir dolu kâseyi bana içir.*

Hayat suyu zilletle cehennem gibidir.

İzzetle öldükten sonra cehennem en güzel menzildir.

[37] Emevî devletinin kudretli valilerinden Haccâc b. Yusuf es-Sekafi, Abbâsî halifelerinden el-Mu’tasım-Billâh (ö. 227/842) ve 237/851’de Uman’ı idare etmeye başlayan es-Salt b. Mâlik

savaş meydanlarında ölmeyi rahat döseğinde ölmeye tercih etmek,^[38] hayâ, neseb, cömertlik,^[39] içki^[40] ve zina^[41] gibi kötü şeylerden uzak durmak, hilm,

el-Harûsî el-Humeydî gibi şahsiyetlerin, kendilerini yardıma çağırarak mazlum kadınlara hiç tereddüt etmeden büyük ordular sevk ettiklerine dair örnekler vardır.

Meselâ, Haccâc b. Yusuf, Hintli korsanların Müslüman bir kadını gasp etmeleri üzerine bu kadının; "İmdat/yetiş ey Haccâc" çığığından haberdar olmuş, kardeşinin oğlu Muhammed b. Kasım es-Sekafi'yi büyük bir orduyla Hindistan'a sevk etmiştir (İbn Abdilmün'im el-Himyerî es-Sinhâcî (ö. 727/1327 -?), *er-Ravdü'l-Mi'târ fi Haberil'Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1980, II. baskı, s. 596).

Yine Bizans İmparatoru Theophilos 223/838 yılında Zibatra'ya (Doğanşehir/Malatya) saldırarak katliam yapmış ve şehri tahrip etmişti. Bu saldırıda Bizanslıların eline tutsak düşmüş Müslüman bir kadın, Ammüriyeli (Amorium: Emirdağ yakınlarındaki antik kent) bir papaza verilmişti. Söz konusu kadının: "İmdâd ey Mu'tasım!" diye feryat ettiği haberini Halife el-Mu'tasım-Billâh, alır almaz "imdadına yetiştim" diye derhal karşılık vermiş, ardından "Sefere! Sefere!" diyerek hemen yola koyulmuştur. Ordusuyla Ammüriye'ye kadar ilerleyip Bizanslıların İstanbul'a denk tuttuğu, çok değer verdiği o şehri fethetmiş ve papazı cezalandırarak o kadını elinden kurtarmıştır (Sibt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihi'l-Âyân*, thk. Muhammed Berekât ve arkadaşları, Dimaşk 1434/2013, XIV, 276).

[38] Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî:

إذا كشف الزمان لك القناعا . . . ومد إليك صرف الدهر باعا
فلا تخش المنية والتقبيها . . . ودافع ما استطعت لها دفاعا
ولا تختبر فراشا من حرير . . . ولا تبيك المنازل والبقاعا

Zaman sana peçesini kaldırdığında;

Birtakım musibetlerle elini sana uzattığında

Ölümden korkma, karşısına çık ve onunla mücadele et

İpek dösekte ölmeyi tercih etme ve geride kalan evler, araziler ve mallar için de ağlama.

[39] Hâtım et-Tâî (ö. 578 -?):

إذا كان بعض المال رباً لأهله *** فإني، بحمد الله، مالي مُعَبَّدٌ
يُفَكُّ به العاني، ويؤكل طيباً *** ويعطى إذا من البخيل المطرَّدُ

Bazısının malı onun rabbi ise; Allah'a hamd olsun ki benim o manada bir mabudum yoktur.

Malımla sıkıntıda olanın sıkıntısı giderilir ve afiyetle yenip harcanır.

Hayırsız cimri minnet ettiğinde o ihtiyaç sahiplerine verilir.

[40] Abdülmuttalib b. Hişâm, Şeybe b. Rebiâ, Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cüd'ân, Velid b. Muğîre, Hz. Ebû Bekir, Osmân b. Affân, Kays b. Âsum et-Temimî ve "ben sabah kavminin reisi iken akşam onların sefihî hâline getiren bir şeyi içmem" diyen Abbâs b. Mirdâs es-Sülemi el-Câhiliye (أكره) devrinde kendilerine içkiyi haram kılmış kişilerdendir. Hâtım et-Tâî, kendisine içki ve kötü şeyleri haram kalmıştı ve bunu şu şiiri ile dile getirmiştir:

"وإني لأرجو أن أموت ولم أتل . . . متاعاً من الدنيا فجورا ولا خمراً"
(Dünyadan kötülük yapmadan ve içki içmeden ayrılmayı dilerim). Bkz. İbnHabîb(ö. 245/860), *Kitâbü'l-Muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstäder, Beyrut ts., s. 241.

Kays b. Âsum et-Temimî içki için: "مناقب تفسد الرجل الكريماً . . . منابت الخمر صالحة وفيها . . ."

[41] Hz. Osmân (r.a.): Câhiliye döneminde tiksindiği, İslâmî dönemde ise hem tiksindiği hem haram edildiği için zina etmediğini belirtmiştir [وَلَا زَنْتُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا فِي إِسْلَامٍ، وَقَدْ تَرَكْتُهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ] Bkz. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), el-Müsned, thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr.,

himâye, emân, civâr, misafirperverlik, diğerkâmlık, ıslah ve arabuluculuk ile hakemlik Câhiliye devrinde değerli kabul edilen güzel ahlaklardan bazılarıdır.

İfade edilen hakikate şu mealdeki hadis de işaret etmektedir: “Siz bana Arap şecerelerinin madenlerinden (yani neseplerinden) soruyorsunuz. İnsanlar madenler gibidir. İnsanların, Cahiliye zamanında hayırlı olanları İslâm’ı anlayıp ilim üzere yaşarlarsa, İslâm devrinde de en hayırlı olanlarıdır”.^[42]

Hz. Ömer’in (r.a.) vefatından önce yaptığı vasiyet aynı hakikate işaret etmektedir: “Yeni halifeye, bedevilere hayırla muamele etmesini tavsiye ederim. Çünkü bedeviler, Arap’ın aslı ve İslâm’ın maddesidirler”.^[43]

İslâm, insanlar arasındaki fitrî bağları; sıla-i rahim, akrabanın gözetilmesi ve adalet gibi emirlerle sahih bir mecraya yöneltmiştir.^[44] “Müminler ancak kardeştirler”^[45] mealindeki ayetlerle akide bağı gibi daha ulvî toplumsal örgütlenme biçimleri önermiş; insanın değerini belirleyen takva, ehliyet ve emek gibi âdil kıstaslar getirmiştir. İslâm: “Zalim veya mazlum da olsa kardeşine yardım et” (انصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا) şeklindeki Cahiliye asabiyet anlayışını; “kendi kabilesinden olan zalimi zulmünden alı koymak” davranışına dönüştürmüştür.^[46]

g) Siyer olaylarının meydana geldiği çevreyi kötüleyerek Hz. Peygamber’i (a.s.) veya İslâm’ı yüceltme anlayışı ilmî değildir. Söz konusu anlayış; *Kur’ân-ı Kerîm*, hadis külliyatları, klasik Cahiliye tarihi ile siyer kaynakları, Câhiliye devri şiir divânları^[47] ve İslâm coğrafya kaynaklarında ifade

nşr. Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001, III,21, hadis no: 1403]. Hz. Peygamber (a.s.), Mekke’nin fethinden sonra Mekkeli kadınlardan biat alırken onlara bazı şartlar koşmuştur. Bunlardan birisi zina edilmemesidir. Hind: “Ey Allah’ın Resûlü! Hür kadın zina eder mi hiç?” dedi. Hz. Peygamber (a.s.): “Hayır! Vallahi, hür bir kadın zina edemez!” buyurdu. Bkz. Süheylî, VII,240.

[42] Buhârî, “el-Enbiyâ”, 60: 21/57 (7 : يوسف : وَإِخْوَتَهُ آيَاتٌ لِلنَّاسِ لِيُنْذَرُوا بِهِنَّ وَيَكُنَّ لَكُم مِّنْ ذِكْرِهَا حُكْمًا). (بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى : لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلنَّاسِ لِيُنْذَرُوا بِهِنَّ وَيَكُنَّ لَكُم مِّنْ ذِكْرِهَا حُكْمًا).

[43] Buhârî, “Ashâbü’n-Nebî”, 62: 8/48.

[44] “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor” (en-Nahl 16/90).

[45] el-Hucrât 49/10.

[46] دَدْنَا حَمِيدًا، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « انصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا » فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا؟ قَالَ : « انصُرْ مَظْلُومًا، فَكَيْفَ نَنصُرُهُ ظَالِمًا؟ قَالَ : تَكْفُهُ عَنِ الظُّلْمِ » Bkz. Ebû İshâk el-Medenî İsmail b. Ca’fer b. Ebî Kesîr el-Ensârî ez-Zurekî (ö. 180/796), *Hadîs Ali b. Ca’fer es-Sa’ûdî an İsmail b. Ca’fer el-Medenî*, thk. Ömer b. Refîd b. Refîd es-Sefiyânî, Riyad 1418/1998, s. 54, hadis no: 52.

[47] Bkz. Harun Ögemiş, *Cahiliye Döneminde Araplar: Cahiliye Şiirine Göre İslâm Öncesi Arap Toplumunu ve Kur’ân’ın Getirdiği Değişim*, İstanbul 2013.

edilen siyer coğrafyası/muhitine dair temel tespitlere aykırıdır. Zikredilen kaynaklarda Cahiliye devrinin gerçek durumunu tespit eden birçok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda verilen bilgiler, gerçek durumu tespit şeklindedir. Bu tesbitler, mübalağalardan ve yanlış genellemelerden uzaktır. Söz konusu kaynaklar içerdikleri bilgilerle, siyerin çevresini hakikate uygun bir şekilde tespit edip Siyer'in anlaşılmasına katkı sunmakla birlikte İslâm çağı ile öncesi arasında doğru mukayese yapma imkânı sunmaktadır.

İslâm'ın zuhur ettiği çevreyi hakikate aykırı bir şekilde tasvir ederek İslâm'ı yüceltme tarzında bir yaklaşım, dolaylı bir şekilde İslâm'ı ve ilk kuşak Müslümanları tenkis anlamına gelir. Oysa İslâm'a muhatap olan ilk kuşak, onu kabule müheyya fitratı selim madenler gibiydiler denilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: 'Rabbim! Bu şehri/Mekke'yi emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! Çünkü putlar, insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular, Rabbim! Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin. Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin/Kâbe'nin yanında, ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Artık Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler"^[48] mealindeki ayetler ve benzerleri siyer çevresini tasvir eden veriler de içermektedir.

Tarihin çeşitli devirlerinden kalan Arap yarımadasındaki ümrana, medenî duruma, kurulan şehirlere ve mimari tarzlara işaret eden ayet-i kerimeler de bulunmaktadır. Mesela: "Onların yurdu ile içlerini bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, kolayca görünen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık. Oralarda geceleri, gündüzleri korkusuzca gezin dolaşın, dedik"^[49] "Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı"^[50] "Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız (sanırsınız)? Böyle bahçelerde, çeşme başlarında?^[51] Ekinlerin, salkımları sarkmış

[48] İbrâhîm 14/35-37.

[49] Sebe 34/18. Bu âyet-i kerîmde Yemen-Suriye yolu üzerinde birbirine yakın, kolayca bulunan ve konaklama ihtiyaçlarına cevap veren kasabalara işaret edilmiştir.

[50] el-Hicr 15/82.

[51] Muâviye b. Ebî Süfyan (r.a.), halifelîği devrinde Vâdilkurâ'ya uğradığında, "Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız? Böyle bahçelerde, çeşme başlarında? Ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında?" (eş-Şuarâ 26/146-148) mealindeki ayetleri okuduktan sonra: "Bu ayetler, bu memleket halkı hakkında inmiştir. Burası da Semûd kavminin memleketlerindedir. Ayetlerde haber verilen su kaynakları, hani nerededirler?" diye sordu. Bir adam, ona: "Allah'ın sözü doğrudur. Su kaynaklarının ortaya çıkarılmasını istiyor musun?" diye cevap

hürmalıkların arasında? (Böyle sanıp) dağlardan ustaca^[52] evler yontuyorsunuz (oyup yapıyorsunuz).^[53] “O vadide kayaları yontan Semûd kavmine?”^[54] “Temelli kalacağımızı umarak yer altında su mahzenleri mi (veya sağlam yapılar mı) (مَصَانِعَ) ediniyorsunuz?”^[55] “Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah’ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.”^[56] “Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine? Sütunları (yüksek binaları) olan, İrem şehrine? Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı. O vadide kayaları yontan Semûd kavmine?”^[57]

“Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz”^[58] mealindeki âyette işaret edilen Medâinu Salih’teki kalıntılar (DİA)

verdi. Muaviye b. Ebî Süfyân (r.a.): “Evet!” deyince, hemen kazıya başlanıp seksen tane su kaynağı ortaya çıkarıldı. Bunun üzerine, Muâviye b. Ebî Süfyân (r.a.): “Allah, Muaviye’den daha doğrudur!” dedi [Yakût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu’cemü’l-Büldân*, Beyrut 1995, II. bas-ki, nşr. Dâr Sâdir, IV,338 “الْفَرَى” md.].

[52] Âyetteki “فَارِهَيْنَ” kelimesi “ustaca” veya “şımararak” demektir.

[53] eş-Şuarâ 26/146-149.

[54] el-Fecr 89/9.

[55] eş-Şuarâ’ 26/129.

[56] el-A’râf 7/74. Semud kavmi Şam ile Hicaz arasında Hicr denilen bölgede yaşamış güçlü bir kavim idi. Dağlarda, vadilerde kayaları, mermerleri keser ve biçerlerdi. Yontma taşlardan evler, saraylar, havuzlar ve istedikleri binaları yaparlardı. Ayet-i kerimenin: “O’nun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz; dağlarında, evler yontuyorsunuz” mealindeki kısmı buna işaret etmektedir. Kaya ve mermerleri ilk defa yontanın Semud kavmi olduğu ve bu şekilde bin yedi yüz kadar şehir yaptıkları rivayet edilmektedir. Bkz. Yakût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, II,220-221 “الحجر” md.

[57] el-Fecr 89/7.

[58] el-A’râf 7/74.

Âyetlerde Arabistan'da Âd el-Uhrâ'nın sütunlar şehri İrem'e, Yemen'de Sebe' melikesi Belkis'in ülkesindeki mimari şaheserlere Semûd kavminin yaşadığı şehirlere ve Vâdilkurâ'ya^[59] işaret edilmektedir.

Siyer çevresini ilmî tasvir yaklaşımına, Buhârî'nin *el-Câmi'ü's-Sahîh*'inde, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Süheylî ve İbn Seyyidinnâs gibi siyer-megâzî âlimlerinin eserlerinde İslâm öncesi dönemi ele aldıkları bölümlerin konu başlıkları ve muhtevası da birer örnektir.

İslâm coğrafyacıları, siyer olaylarının cereyan ettiği Mekke ve Medine gibi şehirlere tahsis edilmiş eserlerde, seyahatnamelerde, coğrafi sözlüklerde maddeler halinde ve kitaplarının giriş kısmında -İslâm'ın doğduğu coğrafya olması nedeniyle- Arap Yarımadası'nı anlatmışlardır. Bu bölgeyi de anlatmaya *Kur'ân-ı Kerîm*'de "Ümmülkurâ" (Şehirlerin Anası)^[60] denilen Mekke ile başlamışlardır ve coğrafi bilgilerle birlikte mimari, iktisadî, beşerî, örf-âdet, inanç ve benzeri bakımlardan siyer çevresiyle ilgili bilgiler vermişlerdir.^[61]

Makdisî, Arap Yarımadası'nı şöyle tasvir eder: "Arap Yarımadası'yla söze başladık. Çünkü Allah'ın saygın evi Kâbe ve Peygamber'in (a.s.) şehri Medine oradadır. İslâm Dini oradan dünyaya yayılmıştır. Raşid Halifeler, Ensâr ve Muhâcir orada yaşamışlardır. Müslümanların sancak ve bayrakları cihat ve fetihler için orada göndere çekilmiş, dinle ilgili müesseseler o bölgede güçlenmiştir. Yine hac ibadetinin edasıyla ilgili simgeler, menâsik, ihram sınırları, vakitler ve kurban yerleri o bölgededir. O, fıkıh

[59] Vâdilkurâ, Günümüzde Suudi Arabistan sınırları içinde; Medine'nin kuzeybatısında Teymâ ile Medine arasında halkı tarımla uğraşan köylerden müteşekkil bir bölgedir. "Köyler; yani yerleşim birimleri vadisi" anlamına gelen Vâdilkurâ, "vadi" (وادی) ve "karye"nin (قرية) çoğulu olan "kurâ" (قرى) kelimelerinden oluşan bir izafedir. Vâdilkurâ denilmesi, vadiye dağılmış vaziyette bir dizi yerleşim birimlerinin bulunmasındandır. Müslüman coğrafyacılar vadideki tarihi harabeleri gördüklerini bildirmişlerdir. Bazı tarihi kalıntılar halen varlığını korumaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de buradan "Vâdî" ismiyle bahsedilir. Âyet meâlen şöyledir: "O el-Vâdî'de kayaları yontan Semûd kavmine?" (وَتَذُكُّوا الَّذِينَ جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ) (el-Fecr 89/9) (S. Süleyman Nedvi, *Kur'ân-ı Kerîm'de Kavimler ve Toplumlar: Âd, Semûd, Medyem*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul 1424/2003, s. 147; E. Azizova, "Vâdilkurâ", DİA, XLI,421-423; Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Mu'cem el-Me'âlim el-Coğrafiyye fi's-Sîreti'n-Nebeviyye*, nşr. Dâru Mekke, 1402/1982, s. 250).

[60] el-En'âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7.

[61] İstahrî (ö. 340/951-52'den sonra) şöyle der: "Kible'nin ve şehirlerin anası Mekke'nin orada bulunması, Arapların ülkesi ve vatanı olması nedeniyle Arap yurdundan başladım. Burada Araplardan başkası oturmadı..." (Ülkelerin Yolları: Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015, s. 11). Ülkeleri anlatmaya Arap Yarımadası'nı, ondan da Mekke ile başlayan müellifler arasında Belh coğrafya okuluna mensup el-İstahrî, İbn Havkal ile Ebû Ubeyd el-Bekrî el-Endelüsî'yi zikredebiliriz.

ulemasının emvâl türü eserlerinde zikrettiği öşüre tabi bir memlekettir;^[62] müderrislerin şerhlerinde bilmek zorunda oldukları bir mekândır.

İnsanlık oradan yeryüzüne yayılmıştır. Hz. İbrahim (a.s.) orada tüm insanları hacca davet etmiştir.^[63]

Orası, birçok güzide şehri ve bölgeyi barındıran büyük bir coğrafyadır.

Görmüyor musun?! Hicaz'ın ve Yemen'in tamamı, Sebe' ülkesi, Ahkaf, Yemâme, Eşhâr, Hacer, Uman, Taif, Necran, Huneyn, Mihlaf, Salih'in şehri Hicr, Âd ve Semûd kavimlerinin diyarları, terkedilmiş kuyular, görkemli saraylar, İrem'in yüksek sütunlu mekânları, Ashab-ı Uhdûd'un diyarı, Şeddad'ın hapishaneleri, Hûd'un kabri, Kindelilerin yaşadığı yerler, Tay Dağı,^[64] Vadi'de refâh içinde yaşayanların evleri, Sina Dağı, Şuayb'in Medyen'i ve Musa'nın pınarları Arap Yarımadası'ndadır.

Arap Yarımadası, yüz ölçümü olarak coğrafyaların en geniş, saha olarak en düz ve en verimli topraklara sahip; hürmet ve şeref açısından en saygın şehirleri barındıran bir bölgedir."^[65]

Siyer olayları ilmî manada bilinen bir beşerî ve coğrafi çevrede meydana gelmiştir. Siyer çevresinin ilmî kıstaslarla vesika ve verilere dayalı olarak tesbît ve tasviri, siyer tetkiklerinde önemli bir vasıttır.

[62] Yani Arabistan'ın tamamı Müslümanların olan bir memlekettir; haraç arazisi değildir.

[63] Burada müellif şu meâldeki âyetlere telmihte bulunmuştur: “Bir zamanlar İbrahim'e Beytul-lah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rûkû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut. İnsanlar arasında hacci ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen develer üzerinde sana gelsinler” (el-Hac 22/26-27).

[64] İki dağdan oluşan Tay dağları, günümüzde Hâil Dağları (جَبَلًا حَائِلًا) ismiyle bilinmektedir.

[65] أنما بدأنا بجزيرة العرب لأن بها بيت الله الحرام، ومدينة النبي عليه الصلاة والسلام، ومنها انتشر دين الإسلام، وفيها كان الخلفاء الراشدون، والأنصار والمهاجرون، وبها عقدت آيات المسلمين، وقويت أمور الدين، وأيضا فإن بها المشاعر، والمناسك والمواقيت والمنابر، ثم هي عشيرة قد ذكرها الأئمة في دواوينهم، ولا بد للمدركين من معرفتها في شروحيهم، ولأن منها دحيت الأرض ودعا إبراهيم عمه الخلق ومع ذلك فإنها تشتمل على حدود جبلية وكور كبيرة واعمال نفيسة الا ترى ان الحجاز كلها واليمن بأسرها وبلد سبأ والأحقاف واليمامة والاشجار وهجر وعمان والطائف ونجران وحنين والمخلاف وحجر صالح وديار عاد وثمود والبئر المعطلة والقصر المشيد وموضع ارم ذات العماد وأصحاب الأخدود وحبس شداد وقبر هود وديار كندة وجبل طيئ وبيوت الفارحين بالواد وجبل سينا ومدین شعيب (ومعون موسى فيها وهي امدّ الأقاليم مساحة وأفسحها ساحة وأفضلها تربة وأعظمها حرمة وأشرها مدنا Muhammed b. Ahmed el-Makdisi (335-378/946-988), *Ahsenü't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, thk. Gazi Tulaymat, Dımaşk 1980, s. 95-96; ayrıca bkz. Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî el-Fârisî (ö. 340/951-52'den sonra), *Ülkelerin Yolları (Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik)*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015, s. 11; Yazarı Meçhul (372/982'de telif edilmiş), *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşriki ile'l-Mağrib*, thk. Ö. Minorsky, çev. Abdullah Duman – Murat Ağarı, İstanbul 2008, s. 105; İbn Havkal [Ebû'l-K sım Muhammed b. Ali en-Nasibî el-Bağdâdî (ö. IV./X. yüzyıl)], *10. Asırda İslâm Coğrafyası (Sûretü'l-Arz)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004, s. 31.

Siyer çevresine dair bazı kaynaklar

Siyer çevresiyle ilgili kaynaklar; olayların tarihî arka planı, İslâm esaslarının derinliği, ortaya çıktığı çevrede neyi, nasıl değiştirdiği ve yeni dinin nasıl tesis edildiği gibi konuları belirleme açısından önemlidir ve siyer tetkiklerinde ihmal edilmemelidir.

Genel İslâm tarihi ve siyer kaynakları, İslâm öncesi Arap tarihine ve siyer çevresine dair birçok bilgiye yer vermiştir. Ensâb, Büldân, Câhiliye ve Asr-ı Saâdet dönemi şiirini konu edinen eserler ile Mekke-Medine şehir tarihleri de siyer çevresini tasvir eden öncelikli kaynaklardır.^[66] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde; “Arapların haberleri” (ذكر أخبار العرب),^[67] “İsmailoğulları ve bi'sete kadar Câhiliye dönemi” (بَابُ ذِكْرِ بَنِي إِسْمَاعِيلَ وَمَا كَانَ مِنْ) “Câhiliye devri olayları” (ذِكْرُ جُمْلٍ مِنَ الْأَحْدَاثِ الْوَاقِعَةِ فِي زَمَنِ) (أُمُورِ الْجَاهِلِيَّةِ إِلَى زَمَانِ النَّبَعَةِ) [68] “Câhiliye devrinde meşhur olanlar” (بَابُ ذِكْرِ جَمَاعَةٍ كَانُوا مَشْهُورِينَ فِي زَمَنِ) (الْجَاهِلِيَّةِ) [69] “Fetret dönemi olayları” (أَشْيَاءٌ مِنَ الْحَوَادِثِ فِي زَمَنِ الْفِتْرَةِ) [70] ve “Fetret dönemi olayları” [71] gibi başlıklarla Arapların İslâm öncesi dönemlerdeki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

İslâm öncesi döneme ve siyer çevresine dair zikredilmesi gereken bazı klasik kaynaklar şunlardır:

* Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin (v. 204/819 -?) *Kitâbü Tenkîsî'l-Esnâm* ve *Ensâbü'l-Haylî'l-Câhiliyye'l-İslâm ve Ahbârühâ* gibi eserleri.

* Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (v. 209/824 -?), *Kitâbü Eyyâmi'l-Arab Kable'l-İslâm*.

* Asma'î (v. 216/831), *Târihü'l-Arab Kable'l-İslâm*: Müellifin diğer eserleri de siyer çevresine dair önemli veriler içermektedir.

* İbn Habîb'in (v. 245/860) *el-Muhabber* ve *el-Münemmak fî Ahbâri Kureys* adlı eserleri.

el-Muhabber, bir tür peygamberler ve halifeler tarihidir. Eserde şahıslar ve olaylar, teferruata girilmeden listeler şeklinde kaydedilmiştir. Nesep, anne şecereleri, Câhiliye devri ve Asr-ı Saâdet'le ilgili orijinal rivâyet, fıkra ve notlar içermesi eserin önemli özelliklerindedir.

[66] F. Sezgin, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde Câhiliye devri tarihini telif eden âlimlerin listesini eserleriyle birlikte kaydetmiştir. Bkz. *Târihü'l-Türâsî'l-Arabî*, I/2,27-63.

[67] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,100 vd.

[68] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,179 vd.

[69] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,274 vd.

[70] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,248 vd.

[71] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,323 vd.

Câhiliye devri tarihi açısından önemli eserler yazan İbn Habîb'in diğer eserleri de siyer çevresine dair önemli veriler içermektedir.^[72]

* İbn Saîd el-Mağribî (v. 685/1286), *Neşvetü't-Tarab fî Târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab*: Eserde Câhiliye dönemi edip ve şairleri tanıtılmış, şiirlerinden örnekler verilmiştir.

* Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (v. 1924), *Bülûğu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâli'l-'Arab*.

* Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*: Müellifin *Târîhu'l-'Arab Kable'l-İslâm* adlı eseri ve onun genişletilmiş hali olan *el-Mufasssal*, Câhiliye devri Arap tarihi kaynaklarını, Arap yarımadasının coğrafi durumunu, Arapların nesebini, tarihini, diğer kavimlerle münasebetlerini, Arabistan'da kurulan İslâm öncesi devletleri, Arapların dinî, siyâsî, iktisadî, içtimaî ve medenî durumlarını, Hicaz bölgesini, Mekke, Medine ve Tâif şehirlerini, Kâbe ve hac tarihini, Arap çarşılarını ele alıp incelemiştir.^[73]

Sonuç

Siyer çevresi tabiri, siyer olaylarının meydana geldiği coğrafi muhitin beşerî, sosyal, dinî, siyâsî, iktisadî, ticarî, kültürel yapısını ve o çevrenin komşu ülkelerle ilişkilerini ifade eder. Bilindiği üzere sosyal bir varlık olarak insan, yapısı itibarıyla çevreyle çok yönlü bir etkileşim hâlidir.

Siyer çevresinin ilmî kıstaslarla tespiti; Siyer'i ve içerdiği birtakım olayların arka planını, İslâm esaslarının derinliğini, ortaya çıktıkları çevrede neyi, nasıl değiştirdikleri ve yeni bir anlayışı nasıl tesis ettiklerini belirlemede önemli bir vasıttır.

Siyer olaylarının yaşandığı çevreyle ilgili bilgiler, tabiin dönemi hadis ve siyer-megâzî uleması ile ensâb, tabakât, ahhâr ve tarih bilginleri tarafından birtakım kaide ve yöntemler çerçevesinde, mübalağadan uzak ve yanlış genellemelerden kaçınarak tespit edilmeye gayret edilmiş; kapsamlı, yetkin ve belîğ üsluplarla kayda geçirilmeye çalışılmıştır.

İbn Haldûn, olayların meydana geldikleri çevre ve koşullarla birlikte kaydedilmesi gerektiğine, tarihte yöntem meselesi zaviyesinden dikkat çekmiş ve bu meseleye büyük önem atfetmiştir.

Siyer çevresi hakikate aykırı bir şekilde tasvir edilmemelidir. Zira İslâm'ın ortaya çıktığı çevreyi kötülemekle Hz. Peygamber'i (a.s.) ve tebliğini yüceltmek, el-Enâm Suresi'nin 124. ayetinde işaret edilen hakikate

[72] İbn Habîb'in diğer eserleri: *Kitâbü Ümmehâti'n-Nebi*, *Muhtelefü'l-Kabâ'il ve Mü'telefuhâ*, *Risâletü Esmâ'i'l-Kabâ'ili'l-Müteşâbihe ve Gayri'l-Müteşâbihe*, *Elkâbü's-Şu'arâ' ve men yu'rafu minhum bi Ümmihî*, *Kûna's-Şu'arâ' ve men Galebet Künyetühû 'alâ İsmihî*, *el-Em âl*, *Kitâbü Men Nüsibe ilâ Ümmihî mine's-Şu'arâ'*, *Halkü'l-İnsân fi'l-Luga*, *Kitâb fî Ahbâri's-Şu'arâ' ve Tabakâtihim ve Kitâbü's-Şu'arâ'*.

[73] Mustafa Fayda, "Cevâd Ali", DİA, VII,429-430.

aykırıdır. Bu ayet-i kerime zarf ve mazruf ilişkisine ve Hz. Muhammed'in (a.s.), Arap yarımadasında, Mekke'de ve Kureyş arasında zuhur etmesinin bir tesadüf olmadığına da işaret etmektedir.

Üstelik Hz. Peygamber (a.s.) ve tebliği, başkasına nispeten göreceli olarak üstün değildir. Siyer olaylarının meydana geldiği çevreyi kötüleyerek Hz. Peygamber'i (a.s.) veya İslâm'ı yüceltme anlayışı ilmî de değildir. Söz konusu anlayış; *Kur'ân-ı Kerîm*, hadis külliyatları, klasik Cahiliye tarihi ile siyer kaynakları, Cahiliye devri şiir divanlarında ve İslâm coğrafya kaynaklarında ifade edilen siyer coğrafyası/muhitine dair temel tespitlere de aykırıdır.

İslâm'ın zuhur ettiği çevreyi kötülemek, İslâm'ı ve dolayısıyla İslâm'ın ilk kuşaklarını kötülemek anlamına da gelir.

Kısacası siyer olayları bilinen bir çevrede meydana gelmiştir ve siyer çevresinin ilmî kıstaslarla vesika ve verilere dayalı olarak tespit ve tasviri, siyer tetkiklerinin asla göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husustur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaut v.dğr., nşr. Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Ali, Cevad (1907-1987), *el-Mufasssal fî Tarîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, nşr. Dârü's-Sâkî.
- Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Mu'cem el-Me'âlim el-Coğrafiyye fi's-Sîreti'n-Nebeviyye*, nşr. Dâru Mekke, 1402/1982. Azizova, E., "Vâdilkurâ", DİA, XLI,421-423.
- Bâkîllânî'nin (v. 403/1013), *Kitâbü't-Temhîdî'r-Red 'ale'l-Mülhideti'l-Mu'attlave'r-Râfizave'l-Havâricve'l-Mu'tezile*, thk. R. J. McCarthy, Beyrut 1957.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara 1982.
- Ebû Ali el-Muzaffer b. Fazl b. Yahya el-Hüseynî (584-656/1188-1258), *Nazratü'l-İğrîz fî Nusreti'l-Karîz*, thk. NuhâÂrif el-Hasan, Dımaşk.
- Ebû Bekir b. EbîŞeybe Abdullah b. Muhammed el-Absî (v. 235/849), *el-Kitâb el-Musanneffî'l-Ahâdisve'l-Asâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409.
- Ebû İbrahim İzzeddîn Muhammed b. İsmail el-Hasenî el-Kehlânî es-San'ânî (v. 1182), *et-Tenvîr Şerh el-Câmi' es-Sağîr*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim, Riyad 1432/2011.
- el-İstahrî (v. 340/951-52'den sonra), *Ülkelerin Yolları (Kitâbü'l-Mesâlikve'l-memâlik)*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015.
- Fayda, Mustafa, "Câhiliye", DİA, VII,17-19;
- , "Cevâd Ali", DİA, VII,429-430
- Grohman, "Vâdilkurâ", İ. A. (MEB), XIII,136-137.

- Hakîm et-Tirmizî (v. 320?), *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyre, nşr. Dâru'l-Cîl – Beyrut, II,311-316.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul ts.;
- , *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahettin Ayaz, Pınar Yayınları.
- İbn Abdilmün'imel-Himyeri es-Sinhâcî (v. 727/1327 [?]), *er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1980, II. Baskı.
- İbn el-Fûtî eş-Şeybânî Kemâleddîn Ebu'l-Fazl Abdürrezzâk b. Ahmed (v. 723/1323), *Mu'cemu'l-Udebâ fî Mu'cemi'l-Elkâb*, thk. Muhammed el-Kazım, İran 1416, I. Baskı.
- İbn Haldûn'un (732-808/1332-406), *Kitâbü'l-İber*, Beyrut 1413/1992.
- İbn Havkal [Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasibî el-Bağdâdî (IV./X. yüzyıl)], *10. Asırda İslâm Coğrafyası (Sûretü'l-Arz)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004.
- İbn Kuteybe (v. 276/889), *Uyûnü'l-Ahbâr*, nşr. Dâr el-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1418.
- İbn Sellâm el-Cümahî'ye (v. 231/846), *Tabakâti's-Şa'ra'*, Beyrut 1422/2001.
- Kazancı, Ahmet, “Câhiliye Döneminde Müsbet Davranışlar”, *Uludağ Ü. İlahiyat F. Dergisi*, sayı: 1, cilt: 1,
- Kemâleddîn Ebu'l-Bekâ' Muhammed b. Musa ed-Demîri eş-Şafiî (v. 808/1405), *en-Necmu'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, nşr. Dâru'l-Minhâc, Cidde 1425/2004.
- Kudâî (v. 454/1062), Ebü Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Selefi, nşr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1986.
- Makdisî (335-378/946-988), Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, thk. Gazi Tulaymat, Dımaşk 1980.
- Nedvi, S. Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'de Kavimler ve Toplumlar: Âd, Semûd, Medyen*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul 1424/2003.
- Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar: Câhiliye Şiirine Göre İslâm Öncesi Arap Toplumunu ve Kur'ân'ın Getirdiği Değişim*, İz Yayınları, İstanbul 2013.
- Sarıcık, Murat, *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*, İstanbul 2004.
- Sıbtü'bü'l-Cevzî (581-654), *Mir'âtü'z-Zamân fî Tenvârihi'l-Â'yân*, thk. Muhammed Berekât v.dğr., Dımaşk 1434/2013.
- Süheylî (508-581/1114-1185), Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh el-Has'amî, *er-Ravdü'l-Unuf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000.
- Tülücü, Süleyman, “Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşe'i”, *Atatürk Ü. İslâmî İlimler Fk. Dergisi*, Ankara 1980, sayı: 4, s. 279-285.
- Weir, T. H., “Câhiliye”, *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, III,11.

Yakût el-Hamevî (v. 626/1229), Mu'cemu'l-Buldân, Beyrut 1995, II. Baskı,
Dâr Sâdır Neşri.

Yazarı Meçhul (372/982'de telif edilmiş), *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrikile'l-
Mağrib*, thk. V. Minorsky, çev. Abdullah Duman – Murat Ağarı, İstanbul
2008.

Zurekî (v. 180/796), Ebû İshâk el-Medenî İsmail b. Ca'fer b. Ebî Kesîr el-
Ensârî, Hadîs Ali b. Ca'fer es-Sa'dî 'an İsmail b. Ca'fer el-Medenî, thk.
Ömer b. Refûd b. Refîd es-Sefiyânî, Riyad 1418/1998.

Zürkânî (v. 1122/1710), Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf,
Şerhu'l-Muvatta' (Ebhecü'l-Mesâlik bi Şerhi Muvatta'î'l-Îmâm Mâlik), thk.
Taha Abdurraûf Sa'd, Kahire 1424/2003.

